

Dünyada ve Türkiye'de

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması

● Ömer EKŞİ

Kadın hakları, insan hak ve özgürlüklerinin bir alt kategorisini oluşturmaktadır. Bu hak, seçme ve seçilme hakkı ile paralel bir gelişim ve kabul sürecinden geçmiştir.

Seçme ve seçilme hakkının kullanımı konusunda kadınlar, erkekleri uzaktan takip etmiştir. Erkekler siyasal tarihin başından beri bu hakkın kullanımı ve gereklerinin yapımı hususunda daha aktif bir rol üstlenirken, kadınlar için aynı durum geçerli olmamıştır.

Bu durum; sosyal, kültürel, siyasal v.b. çok değişik nedenlere dayanmaktadır. Erkeklerin temsil haklarını genel oy aracılığıyla kullanabilmeleri için, ilk dönemlerde ırk, ehliyet, hür olma, servet gibi bazı özellikler aranır. Zamanla bu özelliklerden bazıları okuma-yazma bilip bilmemekle yer değiştirdi. "Seçilmiş" bazı erkeklerin yararlandığı bu haktan kadınların bir kısmının da olsa yararlanabilmesi için oldukça uzun zaman geçmesi gerekti.

Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinde 1788 tarihi büyük önem taşımaktadır. 13 Eylül 1788 tarihli ABD Anayasası'nda seçilmek için herhangi bir cinsiyet koşulundan bahsedilmemiştir. Buna karşın Amerikalı kadınlar oy hakkına, 1920 yılında İngiltere'li kadınların ardından kavuşmuşlardır.

Kadınlara oy hakkını tanıyan ilk ülke Yeni Zelanda olmuştur. Yeni Zelanda'nın 1893 yılında tanıdığı bu hakka karşılık kadınlara seçilme hakkını 26 yıl sonra yani 1919'da vermiştir.

Yeni Zelanda'yı 1902 yılında Avustralya izlemiş, ancak oy hakkı için bazı koşullar ve sınırlamalar öne sürmekten geri kalmamıştır. Finlandiya'nın 1906 yılında yaptığı düzenlemenin ardından; 1907 yılında kadınlara bazı kısıtlama ve koşullarla sadece seçilme hakkı tanıyan Norveç, altı yıl sonra bu hakkın kullanımı için öne sürdüğü koşul ve kısıtlamaları kaldırmıştır. Kadınlara oy hakkı veren ilk Müslüman ülke ise Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan, 1921 yılında kadınlara oy hakkı tanımıştır.

Kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinde dikkat çeken bir husus, her iki Dünya Savaşı sonrasında, bu hakkın yaygınlaşmasında yaşanan yoğunluktur. Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği 1918 yılında 11

ülke bu konuda adım atmıştır. Bu adımların bazıları bir ilk iken bazıları daha önce atılan adımları tamamlar nitelikte olmuştur.

1918 yılında adeta bir rekor kırılmıştır. Çünkü, 1788 yılından 1918 yılına kadar aradan geçen 120 senede sadece 10 ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı konusunda bazı adımlar atıldığı görülmüştür. Ancak 1918 yılında 11 ülke birden bu adımı atmıştır.

Aynı durum ziyadesiyle İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde yaşanmıştır. Savaşın bittiği 1945 yılında sekiz ülke kadınlara seçme yada seçilme hakkını tanıırken veya bu haklara dönük sınırla-

Türkiye'de kadınlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, bu hakka kavuşmuşlardır. 1930 yılında, 1580 sayılı yasa ile kadınlara ilk kez belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

maları kaldırırken; insan hak ve özgürlüğü seslerinin iyice arttığı 1946 yılında tüm zamanların en iyi rakamı olan 14 sayısına ulaşılmıştır.

Süreç boyunca, en çok dikkat çeken hususların başında, birçok ülkede tedrici bir yolun izlenmiş olduğu gelmektedir. Bazı ülkeler seçme ve seçilme hakkını birlikte kadınlara tanıırken, bazılarında önce seçilme, sonra seçme, bazılarında tam tersi olmuştur. Finlandiya hem seçme ve hem de seçilme hakkını, herhangi bir koşul öne sürmeden tanıyan ilk ülkedir (1906). Aynı şekilde, birçok ülkede bu hakların koşullu olarak tanınması da (Avustralya, Norveç, İrlanda, Birleşik Krallık, Kanada, Şili gibi) bir müddet sonra bu koşulların kaldırıldığını görüyoruz.

Bazı ülkeler daha farklı yollar izlemişlerdir ve bunun temeli o ülkenin rejiminden kaynaklanmaktadır. Örneğin Güney Afrika, 1930 yılında sadece beyaz olan kadınlara; 1984 yılında zencilerin dışındaki ırk mensuplarına ve nihayet 1994 yılında zenci kadınlara bu hakkı tanımıştır. Nijerya'da durum daha farklıdır; 1958 yılında ülkenin güneyinde yaşayanlara tanınan hak, 1978 yılın-

da kuzeyde yaşayanlar için de geçerli kılınmıştır.

Parlamentolardaki kadın temsilci oranı zaman içinde artış göstermiştir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile kadınların parlamentodaki temsil oranları doğru orantılıdır. Dünya parlamentolarında kadın milletvekili oranı 1945 yılında yüzde 3 iken, bu oranın 2004 yılında yüzde 13'lere yükselmesi gelişme düzeyinin de bir yansımasıdır.

Ulusal parlamentosunda en fazla kadın bulunduran ülke İsveç'tir. Bu ülke parlamentosunun neredeyse yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye'nin bu sıralamadaki yeri oldukça geridedir (5 Mayıs 1999 itibarıyla 94. sıradaydı). Bazı ülkelerin parlamentosunda ise hiç kadın milletvekili yoktur. Bu ülkelerden biri de Kuveyt'tir. Kuveyt, 2005 yılında kadınlara seçilme hakkını tanıdı ve kadınlar 2007 yılındaki seçimlerde bu haklarını kullanabilecekler.

Türkiye'de kadınlar, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, bu hakka kavuşmuşlardır. 1930 yılında, 1580 sayılı yasa ile kadınlara ilk kez belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlar, 26 Ekim 1933 yılında çıkartılan 2349 sayılı kanunla da kadınlar, köy ihtiyar heyetlerine ve muhtarlığa seçme ve seçilme haklarını elde ettiler. Kadınlara dönük siyasal hakların son halkasını da 5 Aralık 1934 yılında çıkartılan kanun oluşturmuştur. Bu kanunla, 22 yaşını bitiren kadın-erkek her vatandaşa milletvekili seçme ve 30 yaşını bitiren kadın-erkek her vatandaşa milletvekili seçilme hakkı tanındı. 8 Şubat 1935 seçimlerinde ilk kez seçilme hakkını da kullanan kadınlar, TBMM'de 18 kadın milletvekili ile temsil edildiler.

Parlamentoya giren ilk kadın milletvekilleri şu isimlerden oluştu:

Mebrure Gönenç (Afyon), Satı Çırpan (Ankara), Şükran Örsbaştug (Antalya), Sabiha Gökçül (Balıkesir), Şekihe İnel (Bursa), Hatice Özgünar (Çankırı), Huriye Önüz (Diyarbakır), Fatma Memuk (Edirne), Nahiye Ergücü (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benel N. Arıman (İzmir), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Behire Morova (Konya), Mehri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esma Nayman (Seyhan), Sabiha Gökay (Sivas), Semiha Hızal (Trabzon)

